

ישוב היהודי ליד קברו של שמואל הנביא

מאת י. בְּצָבִי

בג'ילון האחרון של המורה ד' (חשוון תש"ג) מתרגם מר יעקב יהושע מהעתון הערבי המצרי א-סקאפה את מאמרו של אחמד סאמח אל ח'אלידי, המביא בשם מצטפא אל-אסעד אל-זוקימי, בשם השיך מחמוד אל ח'לוי, כי במאה ה'יב ל'הגרה, נמצא המקום — מקום קברו המסורי של שמואל הנביא — בודו היהודים, שהיו באים להתפלל בו ומביאים את נוריהם, כגון חכשיותם, מלבושים ודבריהם יקרו ערך; ושחוינו מנחיהם את הדברים במערה שבה נמצא קברו של הנביא שמואל, ואח'כ היו שורפים את כל המלבושים ה'ילו ל'קרבן ירצה לה'. כך היה המצב עד שהופיע השיך מחמד אל ח'ליין, והציג את המקום הזה מיריהם, לפי תוערתו רשות מהשולטן, והוא חסם את פיר המערה, ובנה עלייה צריה, ויבנהו תומך ווינגע את היהודים לחדוטין מלבקר במקום הזה, ויהללו היהודים מלכוא למקום, ויבקוחו בסתר כשהם פוחדים ויעמדו מחוץ למסגד ואילו לא יכלו להכנס. עד כאן דברי מצטפא אל-אסעד אל-זוקימי, שביקר את הארץ בשנת 1143 ל'הגרה, שהיא שנת 1730/1 אחר ספה'ן, לכומר ה' ת'צ'— תא' ליצירה; לפיכך זה נגול הקבר מידי היהודים סמוך לתחאריך זה.

הידיעה הזאת, המובאה במקור הערבי, עוזרת לפרטונה של שאלה מסוובקה זו, דהיינו עדמתי היהת רמת שמואל — ברשותם של היהודים. האם קיימו היהודים את המקום הזה ברשותם רק עד סוף המאה ה'יז, כאשר נהגו לחשוב, או שהמקום חור לרשותם הגמורה, או החלקית, ותחזקו בו עד תחילת הרבע השני של המאה ה'יח? המשוררת, המזהה את מקום קברו של שמואל הנביא עם הכפר נבי סמויל, נולדה זמן רב לפני המאה ה'יב, אך מיימי שלטון הצלבנים ואילך נתקדש קברו של שמואל הנביא בקדושה מיוונית, והמקומות נקראו מצפה (מצפה שמואל). רמה (רמת שמואל), וגם שילה; ואולם לככל השמות הללו אין יסוד היסטורי. ברור הדבר שלמן המאה ה'יב, ובמשך כל התקופות הבאות, שימש הכפר הזה מקום עלייה לעולי רגל, או — כפי שהתבטאו בעברית — זיארה מרכזית. עוד בתקופת הממלוכים רכשו היהודים את המערה, ויבנו עלייה בית-כנסת, וDIRORT ל'שומרים על המקום הקדוש הזה, שיישבו שם יישבת קבוע, וחצר גדולה ל'המוני העולים בשעת האוצרה וההלווה. כך נמשך המצב שנים עד סוף המאה ה'יז. עכשו נראה שיש ל'האריך תקופה זו של שלטון היהודים במערה עד השליש הראשון של המאה ה'ית.

יחד עם זאת ישנן מעודות מספקות המוכחות על נסיגנות בלחתי פוסקים מצד השכנים לג'ול את מקדש המעם, שעלה קברו של שמואל מידי היהודים. הנסיגנות הללו חלו עוד במאה ה'יז, בידי שלטון הממלוכים, ונתחדשו ביתר שאת בסוף המאה ה'יז, תחת שלטון הטורקים. הדעת, שהיה מקובל עד כה, אמרה כי בסוף המאה ה'יג, בידי השיך אבוריסיפן — אשר ג'ול את בית-הכנסת של הרמב"ן, נגול גם קברו של שמואל ולא חור ל'ידי בעליך. והנה עדותו של מצטפא הלוקימי מאשרת שבראשית המאה ה'יח עדרין הייתה ליהודים יד בנבי סמויל.

המסורת הקובעת את מקום קברו של שמואל הנביא בנבי סמואל¹) ידועה עוד מהתקופה הביזנטית. אף שהרידים שבמקומות שייכים לו לתקופה זו, ורק חרסים מועטים במרודות ההר הם מתוקופת הברזל (התקופה הישראלית). ברור למדיו שלא היה שם כל יישוב של ממש בתקופת המקרא.

בקדוניון השני (1131—1118) בנה שם בכיסאו מנזר עם כנסיה, ומושבה פרנקית קתולית בנבי סמואל ידועה במאה הי"ב. אופייני סיפורו של ר' בניימין מטודיליה (בשנת 1171 בקירוב), המספר לאחר שכבשו הצלבנים את רמלה, המוזהה לפי מושגי זמנו עם רמה, מידי הישמאליים, לקחו הנוצרים את עצמות שמואל הנביא מבית-הכנסת של היהודים ובקרבו אותו בשנט שמואל דשילה, הקרויה לירשלים שתיה פרסואת; וזו לשונו: וכשלאו בני אדום את רמלה, היא הרמה, מיד בני הישמאלים מצאו את קברו של שמואל הרמתי אצל כנסת היהודים והוציאו... והוליכו לו לשילה (כן), ובנו עליו במאה גודלה וקראו אותו שנט שמואל דשילה עד היום זהה. אף טעות זו — זיהוי נבי סמואל עם שילה — היא טעות אפיגנית שהיתה רווחת בימי הבינים בין הנוצרים. לטסיפורו זה של בניימין מטודיליה מתאימה ידיעת המובהה בכתביו ابن רשות הקראי, שבת התאמץ להוכיח את זכותם של הקרים לעל קברו של שמואל ע"י תועודה המוכיחה את קיומו של בית הכנסת של שמואל הנביא אשר ביד אחינו בני מקרא וכו'. אמנם, הרב י. מ. טולדאנדו סובר שהדבר הוא על ביכין' קדמון שהיה קיים² בנבי סמואל בשנת ד"א תע"ג לבריאה, שהיא 1013 אחר ספה"ג, אך להשערה זו אין יסוד מוצדק, ונראה כי, (אם נניח שהתעודה של ابن רשות מזוייפת) שהכוונה היא לביתה הכנסת היהורי שברמלה, שאותו מזכיר ר' בניימין מטודיליה, אלא שהקרים רואים אותו כבית-כנסת קראי (אשר ביד אחינו בני מקרא). מכל מקום ידוע שבאותה תקופה (בראשית המאה היליא למןין הנוצרים) היו קיימות ברמלה, שתי העדות, הרבנית והקראית. ואין זה מן הנמנע כי השתיהן היו תביעות על בית-הכנסת ברמלה, המוקדש לשמואל הנביא.

מכאן נבעור לדייעות יותר בדורות על נבי סמואל והיהודים, החל במאה הי"ג. א' יש ראייה לדבר שכבר בימי הרמב"ם זכה המקום להערכה היהודים, וכי שמעיר הר' ש. אסף בתשובות הרמב"ם (הוציא פרימן, ע' 372), השבעה באזונו שמואל כונתה ל'קבר שמואל' ברמה. ויש להניחס כי בימי הרמב"ם כבר היו יהודים מצרים עולים לארץ סמואל לבקד בקבר ולהשתוחות שם לפני הנביא. את קבר שמואל מזכירים גם תלמידיו של הרמב"ן (בחותצות אר"י, הוצ' הר' ש. אסף) וגם אשטוריה הפרחיה, ואולם אין הם מזכירים במפורש יישוב היהודי במקומות זהה.
ב' במאה הי"ד נזכר — במכחוב של חכם מפורסם — אחד מרבני ירושלים הידוע

1) אבנוי סמואל 2 ק"מ מזרום לאציג'ב (גבעון), בגובה 895 מ' מעל פני הים. לפי אקל הוא מקומם של הבמה הגדולה אשר בגבעון, ואילו את מקומה של מצפה הוא קבוע יחד עם צלמגון, ביצה ואחריהם בתל-אנגונה (Abel, RB 1934, pp. 346 sqq.). דעתו של אולברריים שמצוות את היהורי מצפה = נבי-سمואל (AASOR, IV (1923), pp. 90 foll.) לא נחכלה על דעת יתר החוקרים. יש הקובעים רק את מצפה, הנזכר בחשמונאים א' ג', מ"ה, בנביביטסמייל ומכתנים בינה ובין מצפה המקראית (ר' אב-ידיונה, p. 11). אלט (Map of Roman Palestine², p. 14 ff.).
קובע את מצפה (ולא מזקה) שביחסו י"ח, כה' בנביביטסמייל, ואילו את מצפה — באל-בירה. ר' בפרוטרוט

Galling, BRL, Spp. 193 ff.

2) ר' חדריך ג', ע' כ"ט.

בשם זעירא דמן חבירא — יעקב בר' שמואל במצפה, שהוא בלי ספק המקום הנודע בשם נבי סמואל, או קברו המסורי של שמואל (הוזי' הרוגנו² ק). וויען תרכ"ד, ועינן ירושלים ב', ע' 14). נראה איפואו שר' יעקב בר' שמואל הנסי' דר במצפה, אם בקביעות או באופין ארעי.

ג' עוד מצאנו במאה ה"ד ידיעה מפי יעקב מרן על יהודים ובביס המבקרים את הקבר (של שמואל) וכי שם קברים שופטים רבים מישראל (י. ברסלובסקי,³ ידיעות ד', ע' 32; ז', ע' 40). אך גם כאן אין זכר לישוב של קבע.

ד' במאה ה"ט' מצאנו את זכר קברו של שמואל אצל ר' יצחק בן אפרהם מעיר מלקא במכבת שליח לר' ש דוראן בשנת ר'א (1441); ושם נאמר כי מסביבות ירושלים זוגם ממרחקים — מסוריה, ממצרים (אקהרה) ומנאוא-אמון (אלכסנדריה) — באיטיות היחסות על קברו של שמואל ברמה, הקרובה שנייה תחומי שבת מירושלים, והעליה היא בליל פטירתו, ליל כת סיוון.

ה' חומר רב על קשרי היהודים אל רמה — נבי סמואל נמצא גם בכתבי ר' יצחק לאטיף, אשר את זמנו קבוע מר. ע. שוחט באמצעות המאה ה"ט' (3). בזמןו של ר' יצחק הנסי' התחליו הניסיונות לגוזל את המקום מידי היהודים, כפי שמספר ר' לי לטיף הגוי במכבתו (המעמר ג', ע' 179). אולם, הפעם לא הצליחה המזימה, כשם שלא הצליחה המזימה לגוזל את ביכינת הרמב"ן בשנת ר'לה (1475). והמקום חור לירושותם של היהודים.

ו' תיאור מפורט ויפה מהרמה, מגדריה וחרבניה וגם מבית הכנסת שבה אנו מוצאים בagnetתו של ר' מנחם מוולטריא (1481). הוא מתאר את הזירה של שמואל הנביא, שבה השתתפו בזמנו יותר מאף איש⁴). כן מזכיר תלמידו של הרע"ב בשנת ר'נ"ח את בית-הכנסת היפה על קברו של שמואל הנביא (5). מכאן אנו רואים שבית-הכנסת היה אז, בסוף ימי הממלוכים, בראשות היהודים ללא ספק. כן היה המקום ברשותם של היהודים גם במאה ה"ט', לפני הכיבוש הטורקי ולאחריו.

ז' חשובים הפרטים המובאים בספרו של ר' משה באסולה (הוצאת ארכיון)⁶ בשנת 1522, וביחד התקנות הייחודיות אשר התקינו החכמים לגילה זו שתאה בדרך צניעות⁷, עובדות המוכחות על גודל העלייה ההמוניית לקברו של שמואל הנביא לאחר כיבוש הטורקים.

ואלה דברי ר'ם באסולה: יומם ראשון של חנוכה, רכבותי לרמה רחוק מירושלים ו' מילים ... שם ארמון גדול בניו מעליות על קבר שמואל הנביא ע"ה, אומרים שהוא בנין רומי או ובקצת הבית יש דירה א' ליהודים שמחפלוים בה, ומדייקים נרות לכבוד הנביא ע"ה, כי יש להסתכל, ואחרי הכתלה, שמחפלוים כנגדו, שם המערה וקבר הנביא, ויש שם, שמחזיק המפתח והוליך שם בכל יום ב' והוא להדליק בו נרות, וכל החולון שם נונן ד' או ו' דראים. וזה הבניי בראש ההר, וכשמדו כן הוא, רם מד וכונדו רחוק מול ראש הר אחר, רם כמו זה כמעט, וזה מן הרותים צופים ... בשפוע ההר יש מקום חקוק

(3) ר' מאמרו בידיעות ו', ע' 84, חורה 12.

(4) ר' ירושלים א', ע' 204.

(5) המערר ג', ע' 169.

(6) שלא יכולו שתוריין לתהפלג לרמה, מקום שמואל ע"ה, וכל זמן שייעמדו שם לא ישטו י"ו, וזה נעשה כי היו הולכים אונשים ונשים, ושותים ומשתכרות וגדרו בו משום חשש ערבה, כי מנהג המדינה שהנשים הולכות מכוונות פניהם ומטופות, ובכלתן שם הולכות מוגילות.

בהר כשלש על שלש, ומרוצף באבניים, ונכנסים בו בחלון, והוא מי מעין, אומרים כי שם טבלת הננה עיה, ואומרים שגם היא נברחת עם בנה, ואישה אלקנה גם כן.

ח' ר' יצחיק בר' מוסא, שחבורתו לאביו משנת תש"א (1541) מתפרסמה בידי הרוב טוֹלוּידָאנָנוֹ⁷) מספר שהמקום (ש"ט שמואל הנביא) הוא מבצר, וההשרים סגורים עליהם והוא באים אנשיים ושירותם הרבה ממדשך וממצרים לבקר ונחקבן הכל ביחד, וכן למבצתת שמואל הנביא עיה ונדריך עליו וכל יליה קרוב לשני קנתרין של שמן. כמו שמי קנתרין של שווה, וכל חכם ידרוש עליו פעם שם.

ט' הרדב"ז מזכיר את גותת הקבר מידי היהודים⁸⁾: געומת זאת מצאנו גם בכתביו הרלב"ח⁹), שהמקום היה בזמןו ברשות היהודים, והוא עושים בו משתאות, ותגלחת לקטנים, ונודרים נדרים ונבדות לערינים ולזרכי צבור, ושבן ועשה, פצורך המקום וכו', בדיק עלמו בהollow דרשבי' בזמןנו. נראה, שגם הנגיד ר' שולאל¹⁰ מצא מקלה במגדל, הסמוך לארם שמואל, בברחו מפני המגפה בשנת ה' רפ'ה¹¹). י' בספריה הלאומית נמצא כתבייד, שנתרפס בחלקו ע"י ר' ד. י"זין זיל, ובו מסופר על גותת ביהכ"ב (מקדש מעת) אשר על קברו של שמואל הנביא, והר' י. טוֹלוּידָאנָנוֹ ייחס את המקורה בצדק לימי אבוייטין. על יסוד זה שייערו רוב החוקרים כי למן הזמן ההוא הופקו המערה והקבר מרשות ישראל¹². דבר זה לא יכול היה לקרות אלא לאחר שנת 1560 כי באותה שנה (י. ברסלבסקי מתקן בשנת 1565¹³) ביקר בארץ-ישראל הכותר הכתולי פ. די אבידרו, המספר כי עולים יהודים חדשים מפורטוגל ומקשטיליה ניסו לחתישם בזמנו במקום הזה¹⁴.

ג' גברו ידי אויב, והמקום הקדוש הופקע מידי ישראלי. שנים נאת יש עדויות עוד מסווג המאה ה'ז או מתחילה המאה ה'ז שוה כמה

"יא אביה كان את הקטע מספר המכabbim כ"י ירושלים, הנוצע לענינו: ויהי ביוםirs הרבים החם, זה כד וכד שנים. הקים אלהים שטן לישראל... אשר לך מידם המקום הנורא מקדש מעת. זכר למקדש, בחל והודהה... בטלה העבודה ולמוד התורה יומם ולילה... ונולדו היישובות, כי ממש היהיטה יצאת תורה הויל ומרוב הנבדות היה די והותר לחת כל שואל די מהסרו, גם משום הנאים הצורדים היו אוכפים חקם, ומשום כך אמרנו עת לשנות לה' להחלץ חושים, להשמע במרום צדקתם לחוץ את בדק המקום הנורא הזה... ותזהור טורה ליושנה בע"ה, והת מודיעים על שליח שיצא להשגת האמצעים¹⁵).

יב' ר' ד. י"זין משער כי השליחים הצל"חים הוחזקו להשב את המקום ליהודים. מר ע. שוחט מפרק בפרק א'ם הצל"חו היהודים להחזיר את קברו של הנביא בהסתמכו על דבריו ר' גדריה מסמיאטישוי, מחבורתו של ר' יהודה חסיד, שכתב

(7) ר' HUCA IV, pp. 458 foll.

(8) ר' שוחט הרדב"ז חיב, ט' תרי"ה, הר' ש. אסף קבע ומוחו של הרדב"ז לשנה

1574 (ידיעות ז', ע' 142).

(9) ט' ג': יכין ובועו חיב, ט' ז.

(10) ר' להלן, בזוטות.

(11) ציון ס' חדשה ה', ע' 53.

(12) ג'. סלושץ, קובץ התרביה העברית לחקרת איי ג' (לזכר מוו"ג), ע' 329.

(13) כתבי ד. לילין, ע' 35; בין השאר הוא מביא את שם המכabb שבראשו נאמר: כתוב לחמפני

ביד קח מעד ישראל ציון שמואל הרומי ע"ה.

בטערו: שאלו שלום ירושלים, בזיהיל: וכל מי שבא על קבר שמואל הנביא אין מנחים אותו לכטב במערה, עד שיתו המס השהייך וכוה מפני שצרכין ליתו להזין להזין כל-כך שיתו רשות ליבק¹⁴⁾. ר' גדריה מספר עלי מאסרו של נשי אגדת הפסדרים אשר הלא עם כל היהודים לcker הנביא לא בראשותו של הדין אלא בראשון משרתו בלבד.

יג' אולם השערתו של ע. שוחט שהיהודים לא הצליחו להחויר את זכויותיהם נסתה עליידי דבריהם של התירירים הקרים שבאמצע המאה הייז', וביחוד דבריו של שמואל בכרך דוד אשר עליה לרגל בשנת 2/1641, וביקר את קברו של שמואל הנביא. הוא מתאר תיאור יפה את המערה והציוון אשר בה, וכן את הבניין ובית התפלה, בלו ספק מסגד מושלמי, אשר בנה מהמד פשא — שר ירושלים עלי גבי המערה, ואומר שבזמן הג הסוכות יכלו היהודים וישבו שם יום או יומיים, ואוכלים ושותים וחוגגים. אמרם גם הוא מעיד שבזמן קדמון לא היו מנהיגים יהודים להכנס למערת גס אם יתנו מאה כספים; אולם זה כח מישים שנחננה להם רשות הכניסה בהשתדרותו של שמואל כהן. מאנשי מצרים, אשר פור ממון הרבה לשער הכנסה ולשופטים ולשופטים ולבוטרים ולבוטרים וכך יהודי להכנס כנגד תשומות של 40 חתיכות, איש או אשה — לאנשי חוץ, ו-5 חתיכות — לאנשי ירושלים.

התיריר הקרי משא בכר אליהו, שביקר את הארץ כ-13 שנה אחר ואת (1654/5). מספר גם הוא על מנהג היהודים לcker במקומם בחוג השבעות, ובזמן הביקור באים יותר מאשר ונשים, ושם יכלו ושם חנו ומה ימים שירצו, ולפניהם המערה יש מקום שכיל' יותר מאשר אנשים; על תשומותם איינו אומר ולא כלום. המצב בזמנם של התירירים הקרים הנ"ל הוא ברור: בזמנו של אבוסיפין, או קרוב לוּמן שנגלו באופן סופי בהיכן של הרמב"ן, נגלה מידי היהודים גם המערה עם קברו של שמואל הנביא. אולם כעבור עשר שנים, בשנת 1590 בקירות, הוזורה להם, בהשתדרותו של ר' שמואל כהן מצרים, זכות הביקור או רשות הכניסה תמורה תשומות. למעשה יוכלו לערות ולהשתחרות ולקיים את הזירות כבראשונה.

יתכן שבסמך הזמן הורחבה זכות זו, אם כי בית-הכנסת לא נתחדש שוב.

יד' מר ע. שוחט מביא הערכה חשובת שמנצאה בסידור תפנות לאגדת הקרים, שבבריטיש מוזיאום, כי בשנת ל"א לישבותו של הכותב בירושלים, בחצר בני המקרא, מצא מלובש סת' בלוי שלוחהו בני-מקרא תושבי ירושלים לכנסת אדוננו שמואל וכותב עלייו: ועכשיו בעונתו הנביא בידי זרים, עד שהשאית פקד עמו ויחזיר לנו היה בזמנ שולtan מהמד ונחחל הנביא בידי זרים, עד שהשאית פקד עמו ויחזיר לנו ירושתו כימי עולס וכשנים קדמוניות בימי אדוננו המלך המשיח, יגלה במחרה ביוםינו אמן¹⁵⁾. אם הכוונה היא לזמן של מהמוד (שמ"ך בשנות 1730—1752), כהשערת מר ע. שוחט, הרי יש בדבר משום סיוע לדברי מצפה א-לוקמי, כמובא במאמרו שנטפרס באיסקאה (ר' בראש המאמר). אולם יתרון שבשם שומטן מהמד לא נתכוון אלא למחמד-פsha, הנזכר בדברי הקרי שמואל בכרך דוד, והוא אין לדיעה זו ערך מיוחד, כי היא שאולה מהמקור הנ"ל הידוע מכבר.

טו' כאן המקום לחייב ידיעה שמצאי בספר תבאות הארץ¹⁶⁾ על שבתי צבי.

14) הח' רובשוב, רשומות ב', ע' 481.

15) כלומר מסגד.

16) ע' שוחט, ידיעות ו', ע' 85.

17) הח' לבובץ, ע' תניאת.

כפי ששמע המחבר הנ"ל לא הנניה ר' אהרן פאדרו לש"ץ ליכנס לירושלים והיה יושב במצפה, דהינו בגבי סמויי. ושם עשה מה שעשה. כן כותב ר"י שוווארץ בשנת 1840 בקירוב. ובוודאי שקיבל דבריו מפיהם של זקני ירושלים. אין הדבר חשוב מבחן ענייננו, אם נכונה השמועה או לא. אולם עצם העובדה, שלפי מסורת התושבים היה יושב יהודים במצפה עוד בזמן הש"ץ, יש בו משומס עד לדעיה שהיה יהודים דרישת רג'ן כאן עד סוף המאה הי"ז. ואף בנה יש אישור כספورو של הילוקימי, שוכותם של היהודים נתקיימה בידיהם עד החליש הראשון של המאה הי"ה. אכן לאחר תאריך זה אין אנו מוצאים עוד זכר לזרירות פומביות ברמת שמואל, כאשר מצאנו במאות הט"ו-היח. ורק הביקורים הגזועים נתחדשו כפעם בפעם.

עברו דורות. הארץ כולה קמה לתחיה בידי עלי גולח ומאמצי האומה כויה, אוים כל מקום שהוא מקודש יותר — עדין הרב יותר מhabריו, לדברי הרמב"ן: שביבות ירושלים שוממות בחורבנן. זהו גם גורלו של הכהן נבי סמויי, נשקף עלי פנוי ירושלים.

אם מנם, ניסו יהודים ירושלים, בסוף המאה שעברה ובחילופי המאה זוatta, לגאות שטח מסוים בכפר זה; ולאחר המלחמה הקדומה רכשה גם הקרן הקדמת לישראלי מקצת אדמה כאן, ואף הברוג' שידי הכהן הוא רכושם של יהודים; אוים ישב יהודים לא הוקם עדין.

הטרם הגיעו השעה לגאותה של נקודה זו הנושאת עליה את שמו ואת זכרו של שמואל הנביא? ישוב חדש בנבי סמויי יהיה בו משומן תגמול נאה למלחמה דורות על המקום המקודש הזה, שבו נאבקה האומה במשך מאות שנים לא רק על הזכות להשתתח על קבריו של הנביא הנערץ אלא גם על האפשרות לזכאת מתחומי הגיטו הצר למרחבי הטבע, ולהתקשר מחדש אל אדמות המולדת בסביבות ירושלים.

נוספות

לאחר שהמאמר הקודם סודר בדפוס, קבלתי מפי הפרופ' ג. שלום שתוי ידיעות החשובות הנוגעות ישר לעניין הנדון ומילוט הכתובות נוטשות המסייעות למסקנותי. א' בהקדמה ל מגילת הידועה של נתן העוזני, המכילה את הנבואה על "המשיח" שבתי צבי, נזכר שמגילות טריטים זו מצאה נחן במרת שמואל הרמתין. כך כתוב מפורש באחת הנוסחות, שג. שלום פרסמה בזכרון ז', ע' 188. כוננת השם מערת שמואל היא, בפי ספק, לנבי סמויי. מובן מאליו, שאין מכאן ראייה, כי המגילות נמצאה באותו שם, אוים יש בזה שום הוכחה, שבאותה תקופה (בש' 1665 בקירוב) היו יהודים רגילים לבקר במערת שמואל הנביא, אחרות לא היה עולה על דעתו של נתן העוזני, או של מעתיק המגילות, לקשר את המזיהה זוatta אל מערת שמואל הנביא שעלי יד ירושלים.

ב' ראייה שנייה, המאשרת שהמערה הייתה בראשות היהודים, ושבכל אופן הגישה אליה, לשם ביקור, תפלה והשתתפות, הייתה בראשות היהודים, ושייארות קבוצות היו נוהגות כאן בחתימת המאה הי"ח למןין הנוצרים, יש לראות בקונטרא הקטן, הנמצא בראשתו של ג. שלום.

שער הקונטרא מוקף מסגרת מהודרת, וזה לשונו:
את האידרא רבא קדישא ותמיינה שלומדים חכמי ורבני ירושלים, עדת הקדושה

והשלמה אחר התפלות והפסוקים שאומרים במערה עלי קבר אדוננו שמואל הנביא ברמה, מדי שנה בשנה מימים ימימה, בלויל פטירתו כ"ח לאיר ביראה ובאיימה, וכותבו תגן בעדנו ובעד כל ישראל ויזיאנו מאפלה לאורזה כאור החמה — ולמטה בכתב רומי: ¹⁾ Nella Sta' Vendramin מתוך שמי"א רשותה השנה בשלש צורות: "שנת וקצתית אתכם... והעלינו לתוכה... בזוכות שמואל הנביא הא מיתי ליצירה"; התאריך הוא איפוא ה'תס"א, היא שנת 1700 — 1701 לאחר ספהה.

בסוף הספר בא דבר המגיה, שהעלים את שמו, ואולם רמזו על מוצאו מזורע אהרון, אהוב שלום ורודף שלום, ואומר שבבعودתו זו לשעות רצון שמים: ורצון ירידיאו, מהה רבני וחכמי עה"ק ירושלים ת"ג, אשר העירוני וזרונני למזה גורת מצוחה זו להשתדל להחפיש האידרא רבא קדישא, לזכות את הרבים ההולכים מדי שנה לרמא, ות"ל יגעתו, ומצעתני, עד דאתני לידי משמע בהשמע לחת"ח שבירושלים ת"ו ישם י"י פלאו. לענדך, ונדר לבו להזיז והב מכיס קודש ל"י לחת"ח שהפולחן במערת שמואל הנביא ברמה (כלומר במצפה, או בנבי שמואל) היה בתקפו עוד בתקחת המאה הי"ח, ושהרבניים זרעווה להחזיא לפועל את הדפסת הקונטרס.

ואמנם בעמוד שלפנינו זה, אחרי גמר אמרת האידרא רבא קדישא, כתוב: ואח"כ מכbin כל הנרות שבמערה, ועשין תkon רחל קול ברמה נשמע. בכ"י ונהי, בתהעורות גדרו, ואח"כ חזרין וועסakin בתורה עד עליות השחר וכ"ו.²⁾

1) מכאן ברור שהקונטרס נדפס בוינצ'נטה.

2) אחר שנודט הגיט מהרchan את' קאמפה בראשם אמרוי מכלני שני הגיע לידי גליון הירחון במקומו ומצאתו לגוחן تحت זהה תרגום מלא ומדויק של הפסקה הנ"ל:
וקברו של אותו שמואל בכפר רמה אל מול ירושלים מצד צפון בדרך העולה, והיה מקום זה בימי היהודים, שהיו מתחבלים בו וمبיאים שם את דוריהם, אין התכנסים ומן המלבושים ומן המצעות (כ"ג), ושםם אינם במערכה אשר בה קבר שמואל הנביא ואח"כ היו שורפים את החפצים האלה מנחנה מפני דבקותם זהה; עד אשר הופיע מונרו ואדוננו השיח, מחד אל-ח'לילי בירושלים, ונעשה דברו מקובל בסביבה הזאת ונעשה מפורסט מן האור בעולם, ואוחזתו הקנאה האלhitת הרבוניה, והוציאו (כל' את הקבר) מידיהם (כל' מידי היהודים) בכתוב השלטן, וסתם את פתח המערה ובנה עלייה מנארה וקבע את אורה (הפולחן של) המסגד ומנע את היהודים (מבוא אליו) לחולוטם. ולא חוסיפו היהודים לבוא אליו אלא בטחור ובפחד, (ובבואם) הם עומדים מחוץ לפסגד ולא יוכלו להכנס אליו. — ע"כ לשון הרשימתה.

הצעות ליזהוים טופוגראפיים

מתת מ. אברינוּה

א' ארתוּסה.

עיר זו נזכرت רק פעמי אחת בתולדות ארצנו. יוסף בן מתתיהו מונה אותה בקדמוניות היהודים (ט"ו, ד'/ד') — ובמקום המקובל במל' חמות (א' ז', ז') — בין הערים היونיות שהיו בידי היהודים ושופטיו הצביעו אוטנן לRTOS בשיהן. המסקנות הנbowות מהזכורות אלו הן: א' שארתוּסה הייתה בשפלת, בשטח ההתיישבות היוונית; ב' שלא ישבה עלי החוף, כי ערי החוף נזכרות לחוד במקומות הנ"ל; ג' שלא שכנה בקרבת אשדוד ובננה, וכנראה צפונה מזו האדרונגה, כי הרשימה ערוכה בשני המיקומות בהם סדר עצמוני מדרום ל'צפון: מרשה, אשדוד, יבנה, ארתוּסה ו-

1) על כך כבר העיר ZDPV 1911, S. 89 (Nestle, Kohout).